

*Čalán du
sámiide*

**LYRIHKABAGADUS
OAHPAHEDDJIIDE**

JENNY EDVARDSSON

JORGALUS LEA SIMMA

Čálán du sániide – joatkkaskuvlaohppiid čállingilvu
Lyrihkabagadus oahpaheddiide

Jenny Edvardsson
Jorgalus Lea Simma

*Čálán du
sániide*

www.jagskriver.nu

© Jenny Edvardsson

LYRIHKABAGADUS OAHPAHEDDJIIDE

Bargat lyrihkain oahppolanjas lea somá ja gelddolaš. Seammás lea poesija váttis mángga oahppi mielas. Sii eai ipmir sisdoalu ja ieš dat hápmi sáhtta leahkit lossat. Ja gal dat lea nu ahte olu dan poesijas mii gávdno spiehkasta iežá čáppagirjjálašvuodas, ii dušše hámi dáfus muhto muhtumin maid sisdoalu dáfus. Muhto sáhtta lahkoniť poesija nu ládje ahte ii leat nu stuora lávki ohppiid iežaset vásáhusain ja mielain. Okta geaidnu lea musihkka ja dat musihkkateavsttat mat leat. Musihka bokte sáhtta oazžut ohppiid searvat ja oassálastit ja de lávki viidáseappot árbevirolaš poesijai ii šattai nu guhkki.

Dán bagadusas oaččut mánga evttohusa got divttaiguin ja musihkkateavsttaiguin sáhtta bargat oahppolanjas. Evttohusaid sáhtta čađahit ovttá ain gearddis. Jus háliida bargat lyrihkain mánga oahppodiimmu de sáhtta roahkkat čađahit visot evttohusaid oktánis.

EVTTOHUSAT OAHPPODIIMMUIDE POESIJA, DIVTTAT JA LYRIHKA – MII DAT LEA?

Go oahppolanjas galgá álggahit poesijabarggu sáhtá leahkit buorre atnit ohppiid álgoipmárdusa vuolggasadjin. Maid sii jurddašit go gullet sániid poesija, dikta, lyrihka? Dán bihtás heive bargat modeallain okto-bárran-buohkat. Jus háliida atnit digitála neavvu sáhttet oahppit deavdit joavkku vástádusaid nuppi čuoggás TodaysMeet:ii (<https://todaysmeet.com/>) dahje Padletii (<https://sv.padlet.com/>)

Todaysmeet lea čoahkkananbáiki gos oahpaheaddji ráhkada sierra lanja allasii ja iežas ohppiide. Sáhtá ovdamearkka dihte bidjat jearaldagaid ohppiide ja sii de vástidit daid. Juohke teaksta sáhtá leahkit eanemustá 140 mearkka ja buohkat oidnet visot čállosiid. Padlet lea digitála almmuhandávval, gosa sáhtá čállit teavstta, bidjat filmmaid, jietnafillaid, govaid dahje iežá doku-meanttaid. Visot mii biddjo dohko sáhtá dat oaidnit gii almmuhandávvala sisa beassá. Dás maid sáhtá jearrat jearaldagaid maid oahppit besset vástidit. Gávdnojit olu oahppofilmmat mat vuosehit got dagat padleta. Dále okta <https://youtu.be/0FtsQ5yidlo>.

Dán oahppoevttohusas vuosehuvvo ahte musihkkateavsttat leat poesija ja dán áiggi maid dakkár hápmi mii sáhtá addit girjjálašvuođa Nobel-bálkkašumi. Vállje Niillas Holmberga lávllateavstta (ovdamearkka dihte “Gálllok”). Go oahppit leat beassan jurddašit poesija-doahpaga birra ja guldalan go soamis lohka lávllaga vuosttas teakstaoasi jitnosit, de sáhtá ovttas ohppiiguin guldalit lávllaga. Gálllok-bihtá gávdná Youtubas.

BARGOVUOHKI

1. Sáni poesija lea dávvalis. Maid don jurddašat go gulat sáni poesija? Čális du vástádusaid.
2. Dahkket báraid dahje joavkkuid (3-4 oahppi/joavkkus) ja ságastala din čállosiid birra. Maid dii jurddašeiddet go oinniidet sáni poesija? Lehet go čállán seamma dinggaid dahje ollát iežá? Čállet joavkku jurdagiid ja reflekšuvnnaid Todaysmeet:ii dahje Padletii.
3. Loga maid iežá joavkkut leat čállán poesija birra. Maid dii lehet ovttas gávnahan? Mii lea poesija? Soabadehket oktasaš čilgehussii doahpagii.
4. Guldal artistta Niillas Holmberga lávllateavstta oasáža.

*Vuoi, mun muittán, áhčči muittašii
Alaheaju heaibumiid
vaikke dat návddit bastege
gaikkodit eadnámet
mii ealáskeimmet
Gálllok, vaikke čuđit čuđiid mielde leat
ollásit eai du sáhte olahit*

5. Jurddaš ieš: Leago dat mii lohkkui poesija? Jus vástidat jua, mii dat lea mii dahká dan poesijan? Jus vástidat ii, mii dahká ahte dat ii leat du mielas poesija?
6. Loga/guldal skuvlaguimmiid jurdagiid teavstta birra.
7. Guldal báddejumi lávlagis.

BLACKOUT POETRY – RÁHKADIT DIVTTAID IEŽÁID (DEHE IEŽAS) TEAVSTTAIGUIN

Blackout Poetry sáhtta maid gohčodit sáhcupoesijan. Dat lea kreatiivlaš hárjehus mii sáhtta leahkit buorre vuohki ohppiide lahkonit poesija. Blackout Poetry dahká ahte oahppit sáhttet dahkat iežas divttaid earáid divttaiguin dehe divttaiguin maid ieža leat čállán. Sáhttet leahkit čáppagirjjálašvuoda teavsttat dehe fágateavsttat. Dán govvas lea dikta mii lea dahkkon Saia Stueng girjji Hamburgerprinseassa.

Ohppiid válmmas teavsttaid sáhtta almmuhit vai iežát besset lohkat daid. Okta evttohus lea atnit luohkkáblogga (omd. Blogger dahje Wordpress) dahje almmuhit daid oktasaš Padletas.

Dál lean jo vuordán badjel diimmu, geahčan diibmui mii lea gievkkanuvssa gurutbealde ja oainnán ahte leat dušše gollan 25 minuhtta dan rájes go gergen olgofeaskáriin. Jallas jurdagat dáhpáhusa birra mii skuvllas dáhpáhuvai eske bahkkejit. Inas leat eanet skihpárat go mus. Váivi miedihit dan, muhto sus leat. Ikte ja álo, álo ovdal otná dáhpáhusa jurddašin mun ahte ii leat ártet ahte sus leat nu ollu skihpárat, go son han lea máilmmi šiegamus ja čábbámus nieida. Muhto mo sáhtta máilmmi šiegamus olmmoš nu bahá muinne? Dat ii sáhte mearkkašit go dan ahte mun lean nu heittot ahte eai enjelat ge ane arvvus mu.

Suorganin measta, boardaga alde gullo muhtin deampumin. Dat lea Máhte gii hirbmat leavttuin boahtá sisa dego garra jorribiegga.

– Mo don besset sisa? jearrá Máhte.

– Mun gávdnen čoavdaga gummegápmaga siste.

43

Bargovuohki

1. Vállje teavstta.
2. Loga teavstta čađa.
3. Vállje sániid maid háliidat seastit. Bija rieggá sániid birra.
4. Sázu visot iežá sániid earret daid man birra leat dahkan rieggá. Sáhtát sáhcut sevdnjes tuššapeannain. Sáhtát sáhcut sáni ain gearddis muhto sáhtát maid minstara dahkat sáhcumiin. Dán govvas leat sáhcupoesija nu ahte šaddá lieddi.
5. Hede ilbmá ođđa teaksta, dikta, daiguin sániiguin maid álggus sestet.
6. Loga iežat teavstta skuvlaguimmiide.
7. Almmut divtta jus háliidat, luohkkábloggii dehe Padletii.

Dás lea filbmejuvvon čilgehus mii vuoseha got dagat Blackout Poetry dábálaš aviisaartihkkaliiguin - <https://youtu.be/RVp2UIY-uPc>

SAMPLINGSDIVTTAT – RÁHKADIT DIVTTAID IEŽÁID DIVTTAID VEARSSAIGUIN

Samplingsdikta lea maid buorre vuohki ohppiide lahkoniit lyrihka. Sáni sampling boahdá musihkkasuorggis. Muhtin musihkkašánjeriin lea dábálaš ahte sampla, namalassii čoaggá osiid iežá lávlagiin ja bidjá daid oktii iežas jietnaráidun. Dán tekniikka atná go dahká samplingsdivttaid. Atná iežá čálliid divttaid ja váldá dain vearssaid maid de bidjá oktii iežas diktan. Jus dán hárjehusas háliida čalmmustahttit musihkkasuorggi čanastumi sáhttá atnit lávllateavstaid maid kopiere báhpáriidda.

Dán hárjehusa sáhttá fal dahkat joavkkus. Go bihttá čađaheapmái dárbbasuvvojit mángga divtta de lea buorre ovddalgihtii stellet oahppolanja nu ahte bevddiin leat nu olu diktačoakkáldagat dego háliida ahte loahppadivttas galget leahkit. Sáhttá álgit bidjat vihtta dehe čieža diktačoakkáldaga miehtá oahppolanja. Diktačoakkáldagat leat de sierra stašuvnnat. Joavkkut sáhtte de ain molsut stašuvnna ja čállit ođđa samplingsdivttaid. Jus bargabehtet lávllateavsttaiguin de stellet daid miehtá oahppolanja.

Dát lea ovdamearka samplingsdivttas man Tjállegoahte lea dahkan:

*Balvvaid siste soahdá bieggá
siedgabohttu sugada
Iežan váibmu
Gosa lean boah tán
galbma nierain
lean šerresrukses beaivváža moddjás suonjarravda
Ohcan suoji*

Diktagurgadasa leat váldon Paulus Utsi, Inghilda Tapio, Sigbjörn Skåden, Inga Ravna Eira, Stina Inga, Edith Södergran, Rawdna Carita Eiras.

BARGOVUOHKI

1. Divtte juohke ovtta joavkkus váldit ovtta diktačoakkáldaga.
2. Okta joavkkus gidde čalmmiid, rahpá diktačoakkáldaga ja bidjá čuvddi ovtta siidui. Dat vearsa masa čuvdi cuoigu šaddá divtta vuosttas gurgadas. Vearsa čállu bajás nugo diktačálli ja siidonummir, gos gurgadasa gávdná.
3. Nubbi oahppi gidde čalmmiid, rahpá diktačoakkáldaga ja bidjá čuvddi soames siidui. Dat vearsagurgadas masa čuvdii cuoigu šaddá divtta nubbi gurgadas. Vearsagurgadas čállu bajás nugo diktačálli ja siidonummir, gos gurgadasa gávdná.
4. Nu de jotket iežát joavkkus dahkat dego vuosttas ja nubbi.
5. Go juohkehaš joavkkus lea válljen iežas vearsagurgadasa lea áigi lohkat čađa ođđa divtta. Man birra dat lea? Lea go ipmirdahtti? Joavku fuobmá rubrihka.

6. Go vuosttas dikta lea dahkkon joavku manná viidásit nubbi diktastašuvdnii ja duddjo ođđa divtta justte nu mot čuoggát 1-5.
7. Loahpaheapmin sáhttet joavku válljet sin “buoremus” divtta ja lohkat dan jitnosit buohkaide.

ALLITERAŠUVDNA JA ANAFORA GOVAID VEHKIIN

Lyrihkas leat muhtin doahpagat mat sáhttet leat váddásat ohppiide. Okta vuohki loktet máhtu lea diktat ohppiid duddjot iežaset divttaid main leat dát doahpagat. Jus oahpaheaddji háliida álkidahttit ohppiide de sáhtta geavtit sárgumiid, fotografijaid, dáidagiid ja iežá govaid vuolggasadjin. Dán evttohusas geavtit doahpágiid anafora ja alliterašuvdna.

Ovdal oahppit sáhttet duddjot iežaset anaforaid ja alliterašuvnnaid ferte álggus čilget doahpágiid. Anafora lea go okta sátni dehe dadjanvuohki geardduhuvvo divttas mángga vearsagurgadasas.

Okta ovdamearka lea Stina Inga divttas Jámán oanehis bottu.

*Geahččalan njávkat eallima su nieraide
Geahččalan liekkasvuođa addit sutnje*

*Válddán eret fáhcaid su giedain
Siđan su dollet mu gihtii
Siđan su ligget mu giedaid
Siđan su boahit mu lusa fas*

*Háludan su askkis
fas vuonjastit
vel aktii
Siđan su njákat mu vuovttaid
vel aktii,
beare vel aktii*

Alliterašuvdna lea go jietna dehe bustávva geardduhuvvo mángga sánis mat bohtet manjalaga.

Dále lea okta dovddus hoahkan:

*Čieža čáppa čáhppes čizážat čohkkájit ja čuhket čázi
čađa čoddaga čoavjái čoliide*

BARGOVUOHKI

1. Sárgun, fotografija dehe iežá gova vuosehuvvo dávvalis.
2. Ráhkát divtta mas lea dávvala govva vuolggasadjin. Duddjo divtta anaforaiguin, namalassii ahte juohke gurgadas álgá seamma sániin dehe dadjanvugiin.
3. Bija nama diktii.
4. Hárjehala divtta lohkat jitnosit. Loga dan de skuvlaguimmiide.
5. Ođđa govva dávvalis.
6. Ráhkát divtta alliterašuvnnaiguin, namalassii ahte juohke sátni álgá seamma bustávain dehe jienain.
7. Bija nama diktii.
8. Hárjehala divtta lohkat jitnosit. Loga dan de skuvlaguimmiide.

BARGAT DIVTTAIGUIN JA DOVDDUIGUIN

Divttaid sáhtta, nugo lávllateavsttaid, lohkat jitnosit. Lea gelddolaš jus lohka divtta muhtin dovdduin. Got Paulus Utsi Goahtoeanan gullo jus lohka dan suhtus? Ja makkár dat lea jus lohka dan ilus, dehe headis?

Goahtoeanan

*Goahtoeanan, báze dearvan
Vázzinbálgát leat dál baskon
Vuostemielain, losses lávkkiin
guođđit ferten šaddanbáikkiid
Liegga litna eatnigielas
Amas sánit dahket saji*

Ja got dat lea jus lohka Sofa Jannoka Liekkas gáfestuvvan dehe cáiccas jienain?

Liekkas

*Nástegokčasa vuolde
mon ráhkadan luottaid
Guovssahasa sánit
libardit dáivahis*

*Jaskatvuođa hálddus
mu vuoignamat dávistit
Juoga savkala munnje
ahte leat boahtime*

*Doala mu gieđa
Njávka mu niera
Savkal čáppa sániid
Jeđde litnásit
Leage nu liekkas
vai mon in galbmo
Juoiggas vel munnje...*

Dán hárjehusas oahppit galget lohkat divttaid dihto dovdduin. Jurddaš got dikta muhtto go dan lohká sierra ládje muhto maid got dat váikkuha divtta vásáhussii.

Divttat maid sáhhtá atnit vuodđun.

Viergge moderne, Edith Södergran

Čuoja čáppa litna jietna, Paulus Utsi

Snölejoninna, Sofia Jannok

Alla hearrá guhkkín Oslos, Mari Boine

Dat visot lea mu ruoktu, Nils-Aslak Valkeapää

Divttaid sáhhtá lohkat daiguin dovdduiguin:

- Ilus
- Váivvis
- Suhtus
- Gáfestuvvan
- Ráhkis
- Udju
- Leaboheapme

Ráhkkaneapmi

1. Čále juohke divtta báberbinnái. Máhcu daid ja bija bussii.
2. Čále bajás dovdduid. Daga fal moadde báberbinná seamma dovdduin. Máhcu ja bija bussii.
3. Dál leat guokte busse dievva báberbinnáin, okta divttaiguin ja nubbi dovdduiguin. Go oahppodiibmu álgá sáhhtet oahppit váldit báberbinná goabbat busses. Ane váras ahte dus leat maid divttat olles hámis oahppolanjas.

Bargovuohki

1. Váldde divtta ja dovddu goabbat busses.
2. Hárjehala divtta lohkat jitnosit dainna váldon dovdduin.
3. Loga divtta jitnosit skuvlaguimmiide. Logadettiin iežát luohkás geahččalit fuobmát man dovddu lohkki geahččala gaskkustit.
4. Váldde ođđa dovddu busses.
5. Hárjehala divtta lohkat jitnosit ođđa dovdduin.
6. Loga divtta jitnosit skuvlaguimmiide. Logadettiin iežát luohkás árvidit man dovddu lohkki geahččala gaskkustit.

HAIKU – RÁHKAT JAPÁNALAŠ MINIDIVTTA

Haikus lea guhkes árbevierru ja bohtá Japanis. Lea diktahápmi mas leat stávvat golbma gurgadasas. Vuosttas gurgadasas leat vihtta stávvala, nuppis čieža ja goalmát vihtta stávvala. Boarrásit haiku-divttain namuhuvvo dávjá jahkodat dehe dat geažuhuvvo. Dávjá maid gulle guokte vuosttas gurgadasa oktii. Goalmát gurgadasas dahke mohki dehe bukte ovdán juoga ođđa.

Ovdamearka Gudrun E Lindis:

*In lean vuordimin
Njuolggai han ihcalassii
Dattege vuoibmi*

Sámis lea earret eará Inger-Mari Aikio čállán haikulágan divttaid. Nugo dán, Beaivváš čuohká gaba čoakkáldagas:

*čalbmi ii ádde
leigo soahkelasta vai
muhtačalbmigo gahčai*

Jus galgá ohppiid diktit bargat haiku-divttaiguin lea buorre čilget mii stávval lea ja got lohká galle stávvala leat sánis. Álggus lea maid buorre stivret ohppiid duddjoma ja dadjat ahte haiku dahká ná:

*vuosttas gurgadas muitala jahkodaga,
nuppi gurgadas lea mearkkašepmi dehe dovdu,
goalmmát gurgadasa buktá juoga ođđa.*

Dán diimmus oahppit besset buktit máhcahaga nuppiid divttaide modeallain “Guokte násti ja okta sávaldat”. Dan dahká nu ahte oahppit besset loktet guokte ášši mii sin mielas lea buorre divttas (ovdamearkka dihte sisdoallu, hápmi, giella, mohkki loahpas...) ja ovtta ášši man sin mielas sáhttá ovddidit (ovdamearkka dihte sisdoallu, hápmi, giella, mohkki loahpas...) Máhcahat addo čálalaččat.

BARGOVUOHKI

1. Čále haiku-divtta.
2. Daga bára skuvlaguimmiin.
3. Loga čađa skuvlagoimmi divtta ja atte máhcahaga “Guokte násti ja okta sávaldat”-málle mielde (guokte ášši mat leat buorit ja ovtta man sáhttá ovddidit).
4. Atte máhcahaga skuvlagoibmái. Loga čađa máhcahaga man ieš leat ožžon iežat diktii.
5. Ovddit divtta.
6. Hárjehala lohkat divtta jitnosit. Loga dan luohkái.

LOHKAT JA GUORAHALLAT DIVTTAID JA MUSIHKKATEAVSTTAID

Dán hárjehusas galget oahppit čieknudit iežaset diktii dehe lávllatekstii. Sii galget guorahallat dan ja analiisa galgá čállot jotkkolaš teakstan, gos álggaheamis lea dikta dehe lávllateaksta ollis hámis. Dat dovdu dehe dovddut

maid dikta/lávllateaksta boktá oahppis (jearaldat 11) sáhtta leahkit vuolggasadjin ovttá vel bihttái, namalassii ahte oahppi duddjo juoga ieš. Dat šattalii teaksta mainna oahppi sáhtálii gilvvuhallat Jag skriver i dina ord. Eanet dieđuid gilvvu birra gávnnat dás, <http://jagskriver.nu/tavlingen/>.

Alit dásis analiissa sáhtta čiekŋudit nu ahte oahppit gevtet analiisamálliid, ovdamearkka dihte feministtalaš, teakstagaskasaš dehe postkoloniála analiisamálliid.

Dán hárjehussii leat jearaldagat maid oahppit sáhttet atnit vuodđun go lohket divtta/lávllateavstta ja sierra álggahanevttohusat analiissa golmma oassái (álggaheapmi, váldooassi, loahpaheapmi).

Jearaldagat maid oahppit sáhttet jurddašit go lohket iežas divtta/lávllateavstta:

1. Mii divtta/lávllateavstta namma lea?
2. Goas dikta/lávllateaksta čállui?
3. Man birra lea dikta/lávllateaksta?
4. Makkár motiivvat (fásta tiipasituašuvnnat) leat divttas/lávllateavsttas?
5. Leago divttas/lávllateavsttas diehtu?
6. Leatgo muhtin sánit dehe dajahusat mat orrut dehálaččat?
7. Leatgo muhtin olbmot mielde divttas/lávllateavsttas? Gii, geat? Maid sii vásihit, dovdet dehe dahket?
8. Muitala go dikta/lávllateaksta dovddu vai muhtin dilálašvuoda birra?
9. Got lea dikta/lávllateaksta ráhkaduvvon? Lea go čállon mearriduvvon hámis? Leatgo riimmat? Leatgo das máŋga strofa/vearssa?
10. Leatgo divttas/lávllateavsttas govvagiella dehe iežá stiilagovvosat?
11. Go don logat divtta/lávllateavstta, makkár dovddut badjánit dus?

Álggahanevttohusat analiissa golmma oassái:

Analiissa sáhtta álggahit ná:

Dikta/Lávllateaksta XX lea čállon XX:as...

Jagi XX čállui dikta/lávllateaksta XX. Dat lea dán birra...

Analiissa váldooasi sáhtta álggahit ná:

Dikta/lávllateaksta XX lea dán birra...

XX:s beassat čuovvut...

Dikta/Lávllateaksta XX lea huksejuvvon...

Analiissa sáhtta loahpahuvvot ná:

Dikta/Lávllateaksta lea dán birra...

Čoahkkáigessojuvvon...

Loahpas vel...

BARGOVUOHKI

1. Vállje divtta dehe lávllateavstta.
2. Loga teavstta čađa moddii.
3. Vástit jearaldagaid.
4. Vástáduosat jearaldagaide lea analiissa vuolggasadji. Ráhkát fal analiissa dán málle mielde:
 - álggaheapmi gos dikta/lávllateaksta presenterejuvvo.
 - váldooassi gos dikta guorahallojuvvo sisdoalu, giela ja hámi dáfus. Dán oassái bidjá teavstta sitáhtaid mat nannejit guorahallama ja iežas dulkoma.
 - loahpaheapmi, gos guorahallan čoahkkáigessojuvvo. Muite čállit analiissa jotkkolaš teakstan.
5. Go analiisa lea válmmas juohká dan skuvlaguimmiin gii addá máhcahaga “Guokte násti ja okta sávaldat”-málle mielde (guokte ášši mat leat buorit ja ovtta man sáhtta ovddidit).
6. Ovddit analiissa dainna máhcahagain maid leat ožžon.